

УДК 338.436

ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ

М.М. Ільчук, член-кореспондент НААН України

С.О. Нікітченко, кандидат економічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Досліджено проблему ресурсного забезпечення підприємств аграрної сфери, рівня ефективності їх функціонування. Оптимізовано виробничу структуру підприємств на перспективу з урахуванням кон'юнктури ринку, поглиблення інтеграційних процесів та вирішення соціально-екологічних питань аграрної сфери.

Актуальність дослідження. Однією з найважливіших проблем сучасної аграрної економічної науки залишається питання ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств. Проте стан, в якому опинилися вітчизняні аграрні виробники, є досить складним через нестачу обігових коштів, незадовільне відтворення технічних засобів, руйнацію будівель і споруд сільськогосподарського призначення. Ситуація, що склалася в цих підприємствах, потребує докорінних змін з метою забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва. Одним із пріоритетних напрямів досягнення цього є поглиблення агропромислової інтеграції, що дозволяє поліпшити інвестування сільськогосподарських підприємств за рахунок залучення капіталу промислових підприємств та створити умови для розширеного відтворення аграрного виробництва і прибуткового господарювання.

Теоретичні і практичні питання економічної ефективності виробництва та поглиблення інтеграційних процесів знайшли своє відображення у працях таких відомих зарубіжних і вітчизняних вчених, як А. Маршалл, В. Паретто, П. Самуельсон, Д. Стакей, Д. Уайт, В.Г. Андрійчук, Б.Й. Пасхавер, М.Й. Малік та інші.

Метою дослідження є поглиблення теоретичних та методичних засад ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств та розробка і наукове обґрунтування напрямів її підвищення на перспективу з урахуванням кон'юнктури ринку й поглиблення інтеграційних зв'язків.

Виклад основного матеріалу. В основу дослідження покладено основні закони економічної теорії з питань економічної та соціальної ефективності з урахуванням вимог екологічної безпеки, зокрема теорії граничної межі виробничих можливостей. Згідно з нею сільсько-

господарське підприємство буде ефективне за таких умов: по-перше, виробництво будь-якої продукції не може зростати без збільшення одного чи кількох факторів виробництва або зменшення виробництва інших продуктів; по-друге, жоден із факторів виробництва не може зменшитися без зменшення обсягу виробництва одного або кількох продуктів, або збільшення інших факторів [1].

Серед основних складових впливу на рівень економічної ефективності слід виокремити виробничу та комерційну діяльність, залучення оптимізованого обсягу ресурсів та запровадження інновацій, які залежать від зовнішніх та внутрішніх чинників (рис.1).

Виявлено, що основними типами інтеграцій виступають горизонтальна, вертикальна та змішана. Основними умовами виникнення інтеграційних зв'язків у аграрному секторі є: нестабільність ринків; недостатній рівень забезпечення матеріальними і грошовими ресурсами; компанія-інтегратор має більші можливості для залучення даних ресурсів, крім того, вона забезпечує собі стабільну сировинну базу, а інтегровані сільськогосподарські підприємства — постій-

ні, надійні канали збуту виробленої продукції.

На основі цього запропоновано матрицю доцільності створення інтеграційних зв'язків (рис. 2).

Найбільш прийнятними умовами створення інтеграційних об'єднань для сільськогосподарських підприємств є потрапляння до зон В, В₆₀, В_{6д}. Для переробних підприємств вигідним видається створення відповідних об'єднань при потраплянні до зон D, D₆₀, D_{6д}. Інтегрування за умов знаходження в зонах А та Е, — ризиковане, оскільки згадані зони характерні для ринків двосторонньої монополії. Для інтеграційних структур, створених у зазначених зонах, зростають ризики і витрати. Зона С — це зона ринків досконалої конкуренції. За таких умов відсутнє домінування однієї зі сторін. Для агропромислового ринку характерним є домінування переробних підприємств, що відповідає зонам D, D₆₀, D_{6д}.

Для оцінки економічної ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств застосовується ряд підходів, основними серед яких є традиційний, багатоцільниковий та підхід на основі концепції "Performance Management". Для

Рис. 1. Вплив основних внутрішніх і зовнішніх чинників на формування ефективної господарської діяльності сільськогосподарських підприємств

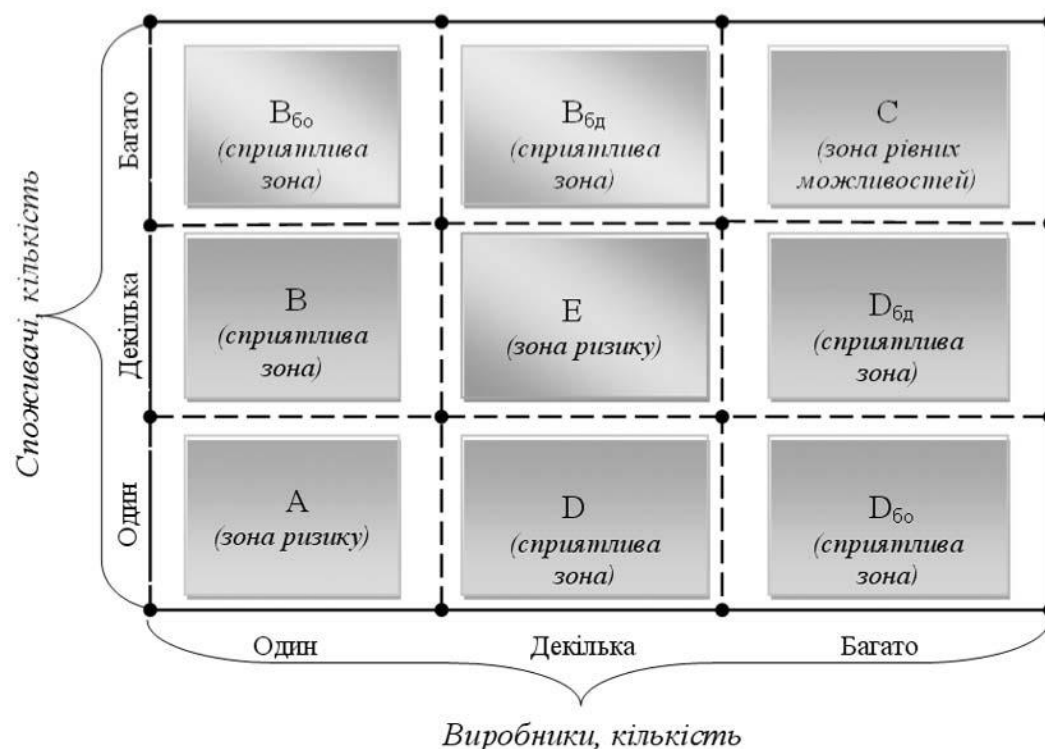

Рис. 1. Вплив основних внутрішніх і зовнішніх чинників на формування ефективної господарської діяльності сільськогосподарських підприємств

більш повної оцінки економічної ефективності діяльності запропоновано доповнити традиційний підхід показниками інтегрованої оцінки економічної ефективності та ефекту виробничого важеля. Їх застосування дає змогу комплексно оцінювати рівень ефективності використання основного і оборотного капіталу та трудових ресурсів і розраховувати величину прибутку залежно від зміни обсягів реалізації продукції [3].

Проведений аналіз рівня ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств показав, що за 2009–2011 рр. відбулося зменшення площі сільськогосподарських угідь по Україні на 0,7 %, водночас площа ріллі зросла на 0,2%. По Київській області площа сільськогосподарських угідь і ріллі зменшилася на 0,5%. Площа ріллі у користуванні аграр-

них підприємств і господарств населення становила 1282,3 тис. га, або 84,5 % сільськогосподарських угідь.

Важливим елементом виробничої системи є трудові ресурси. Як показав аналіз, чисельність найманих працівників по Україні скоротилася на 15,1% (на 16,8% – по Київській області). Основними причинами цього є занепад соціальної інфраструктури сільських територій, впровадження новоствореними агроформуваннями інноваційних технологій та нижчий рівень заробітної плати, порівняно з іншими галузями економіки. Складною залишається ситуація з матеріально-технічною базою. Так, протягом 2009–2011 рр. зменшилася загальна кількість тракторів і зернозбиральних комбайнів. Кількість установок та агрегатів для доїння корів по Україні в се-

редньому скоротилася на 17,3% (на 15,9% – по Київській області).

За цей період у сільськогосподарських підприємствах зросло виробництво валової продукції. По Україні її приріст становив 27,4% і є значно вищим ніж по Київській області (1,5%). Частка столичного регіону в структурі валової продукції країни зменшилася з 11,3 до 9%. Область займає друге місце серед регіонів за обсягами виробництва.

Динаміку результативності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств України та Київської області наведено у табл. 1.

Основними чинниками, що впливають на рівень рентабельності є ціна ціна і собівартість продукції. По господарствах Київської області ціна зернових

склала в середньому 119,4 грн/ц, що вище середнього рівня по Україні на 6,9 грн. Також ціна була вищою і на молоко – 278,86 грн/ц (на 9,05 грн) та на м'ясо свинини – 1238,77 грн/ц (на 18,38 грн). Важливим показником економічної ефективності функціонування аграрних підприємств є виробнича собівартість одиниці продукції. Собівартість виробництва насіння соняшника для сільськогосподарських підприємств Київської області становила 297,76 грн/ц, що на 5 грн/ц нижче ніж по Україні. По решті основних видів сільськогосподарської продукції собівартість була вища за середній рівень по Україні.

Межа виробничих можливостей сільськогосподарських підприємств Переяслав-Хмельницького та Яготинського ра-

Таблиця 1. Динаміка результативності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств

Показник	Україна				Київська область			
	Рік			2011 р. до 2009 р., %	Рік			2011 р. до 2009 р., %
	2009	2010	2011		2009	2010	2011	
Виручка від реалізації сільськогосподарської продукції								
Усього, млн грн	58805,9	68011,2	93186,4	158,5	5668,9	6530	8472,7	149,5
Із розрахунку на одне підприємст-во, тис. грн	6358,1	8136,3	9677,8	152,2	10901,8	13218,6	17351,4	159,2
Прибуток (+), збиток (–) від реалізації сільськогосподарської продукції								
Усього, млн грн.	7120	12750,4	19790,1	278,0	969,6	1579,3	2364,9	243,9
У т. ч. продукція рослинництва	6334,3	11375,9	17044,5	269,1	328	695,7	1307,8	398,7
- із розрахунку на 1 га, грн	358,9	540,2	960,6	267,7	300,9	691,7	1198,1	398,2
продукції тваринництва	785,7	1374,6	2484,1	x	647,4	883,5	1022,2	x
- із розрахунку на 1 ум. голову, грн	0,35	0,61	1,55	x	3,67	5,01	6,31	x
Рівень рентабельності (+), збитковості (–) реалізації сільськогосподарської продукції								
Усього, %	13,8	21,1	26,5	x	20,6	31,1	37,9	x
У т. ч. продукція рослинництва, %	16,9	26,7	31,8	x	11,6	25,2	35,7	x
продукція тваринництва, %	5,5	7,8	12,3	x	33,8	38	41,2	x

йонів, типових для Лісостепової зони, була розрахована за допомогою логістичної функції кривої виробничих можливостей, яка має вигляд:

$$y = \frac{5,3015527}{1 + 8,6659234e^{-0,90089509x}}, \quad (1)$$

де y – вартість валової продукції, тис. грн;

x – витрати на 1 га, грн;

e – експонента.

Графічне відображення отриманих результатів наведено на рис. 3.

Крива, одержана в результаті графічного відображення даної функції, характеризує межу виробничих можливостей аграрних підприємств. Сільськогосподарські підприємства, що використовують ресурси ефективно, розташовуються над цією кривою, а неефективні – знаходяться нижче граничної межі виробничих можливостей.

Встановлено, що інтеграційні процеси відбуваються шляхом об'єднання різних суб'єктів господарювання у нові виробничо-господарські одиниці. Отримані результати дають підстави стверджувати про ефективність інтегральних

зв'язків підприємств Яготинського району і засвідчують їх переваги на даному етапі економічного розвитку.

Визначення економічної ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств за показниками економічної ефективності інтегрованих аграрних підприємств засвідчив переваги інтегрованого об'єднання, оскільки величина інтегрованого показника економічної ефективності, коефіцієнта рентабельності власного капіталу та норми прибутку в середньому по дочірніх підприємствах (ДП) вища за середній рівень по району (рис. 4).

Важливим показником для обґрунтування стратегічного розвитку підприємств є показник ефекту виробничого важеля. Результати аналізу операційної діяльності інтегрованих сільськогосподарських підприємств показують, що для подвоєння прибутку необхідно збільшити, в середньому, обсяг продажу пшениці на 30%, кукурудзи – на 31, молока – на 34, м'яса свиней – на 36%.

Оптимізація виробничої структури на основі застосування економіко-математичної моделі дозволяє системно відобра-

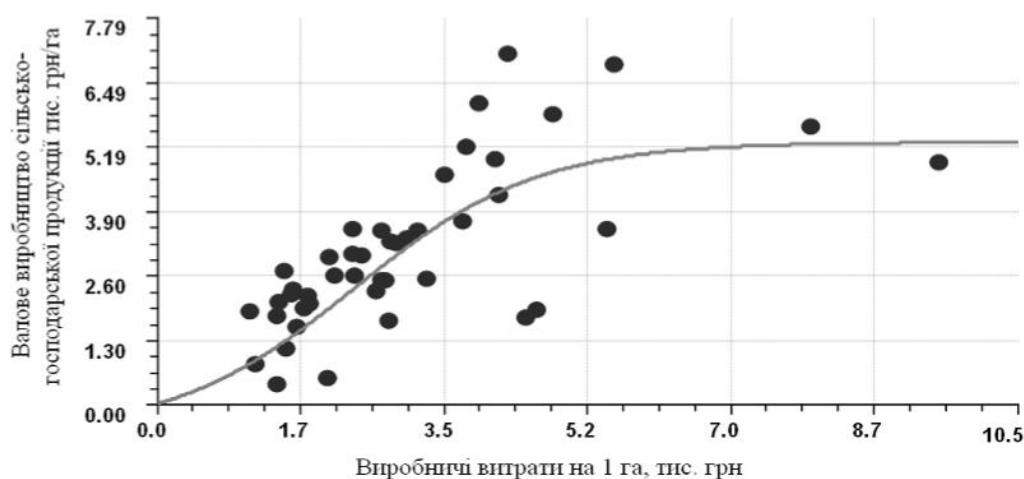

Рис. 3. Гранична межа ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств Київської області (2009–2012 рр.)

Рис. 4. Економічна ефективність інтегрованих підприємств Яготинського району Київської області (2009–2012 рр.)

зиту поведінку підприємства у широкому діапазоні змінюваних умов, серед яких важко спостережувані в реальній дійсності або обумовлені великими витратами та ризиком. При розрахунках за основу була взято виробничу структуру підприємства лідера (ДП "Богданівське").

Мета визначення оптимального поєднання галузей полягає в обчисленні максимуму прибутку:

$$F_{\max} = \sum_{j=1}^n p_j x_j + \sum_{k=1}^m p_k x_k \quad (2)$$

де j – вид культури ($j = 1, 2, \dots, n$);

k – вид тварин ($k = 1, 2, \dots, m$);

x_j – площа посіву j -ї культури;

x_k – поголів'я худоби k -го виду;

p_j – величина прибутку з одиниці площі j -ї культури;

p_k – величина прибутку з структурної голови k -го виду тварини.

На основі проведених розрахунків визначено оптимальну структуру посівних площ для сільськогосподарських підприємств Лісостепової зони (рис. 5).

У ході імітації виробничих ситуацій було враховано два варіанти розвитку виробничої системи, що дозволяє на основі аналізу розроблених моделей прийняти найбільш оптимальне управлінське рі-

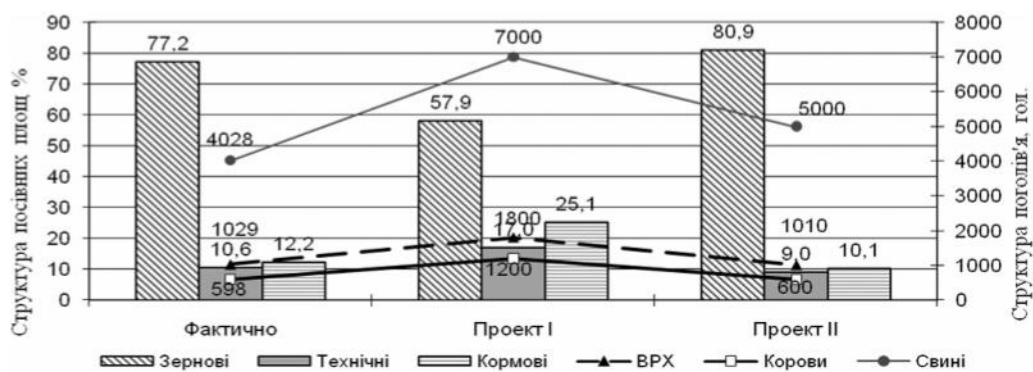

Рис. 5. Оптимізована виробнича структура інтегрованих сільськогосподарських підприємств Яготинського району Київської області на перспективу (2015 р.)

Таблиця 2. Результативні показники оптимізованої виробничої структури для інтегрованих сільськогосподарських підприємств Яготинського району Київської області на перспективу (2015 р.)

Показник	Фактично	Проект I	Індекс проекту до факту	Проект II	Індекс проекту до факту
Виручка від реалізації сільськогосподарської продукції, тис. грн					
Усього	36390,3	67480,5	1,9	76244,8	2,1
У т. ч. продукції рослинництва	27605,3	50833,8	1,8	66395,5	2,4
продукції тваринництва	8785,0	16646,8	1,9	9849,2	1,1
Прибуток (+), збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції, тис. грн.					
Усього	3223,9	6930,4	2,1	11783,4	3,7
У т. ч. продукції рослинництва	2851,3	6270,2	2,2	11514,4	4,0
продукції тваринництва	372,6	660,1	1,8	269,0	0,7
Рівень рентабельності (+), збитковості (-) сільськогосподарської продукції, %					
Усього	9,7	11,4	x	18,3	x
У т. ч. продукції рослинництва	11,5	14,1	x	21,0	x
продукції тваринництва	4,4	4,1	x	2,8	x
Потреба в інвестиціях для реалізації проекту					
Довготермінові кредити, тис. грн.	x	5979,1	x	x	x
У т.ч. сплата відсотків за кредит, тис. грн.	x	912,1	x	x	x
Період окупності, років	x	9,1	x	x	x

шення. Виходячи із можливостей кормової бази забезпечити молочне скотарство кормами власного виробництва та наявних ферм, розрахунками визначено можливості росту поголів'я корів у 2015 р. за Проектом I до 1200, що становитиме по 400 корів на кожне з трьох господарств, або по два корівники на господарство. Поголів'я свиней досягне 7000 голів, із них 350 голів - це основні свиноматки. Частка ріллі під зерновим клином складе для першого варіанта 57,9%, для другого - 80,9%. Результати оптимізації показали доцільність виробництва насіння соняшника, частка якого має становити 9% в структурі посівної площі. Під кормовими культурами буде знаходитись, відповідно

по варіантах, 25,2% і 10,1% сільськогосподарських угідь.

Для другого варіанта була прийнята умова простого відтворення галузі тваринництва. Головним обмежуючим чинником стала наявність ферм. Тому у разі реалізації цього варіанта поголів'я корів становитиме 600 голів, поголів'я свиней — 5000 голів, із них 250 основних свиноматок.

Реалізація запропонованих заходів на рівні досліджуваного регіону дозволить сільськогосподарським підприємствам збільшити поголів'я корів до 78,3 тис. голів проти 39 тис. голів 2010 р., свиней — до 590,7 тис. голів проти 339,9 тис. голів 2010 р. Виробництво молока збільшиться більш як удвічі, — до 410,7

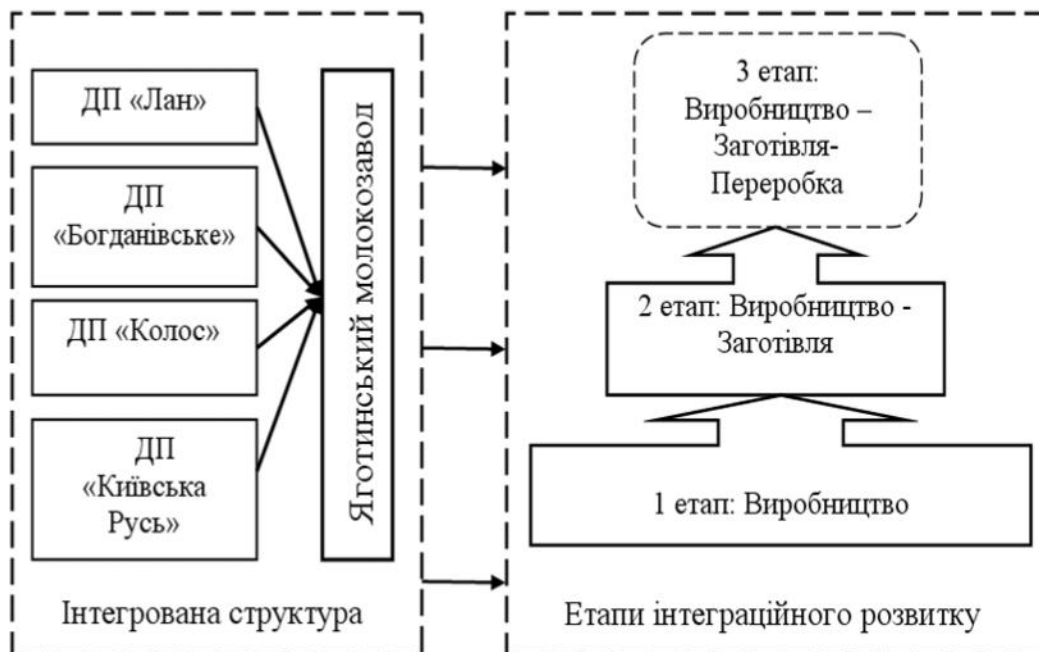

Рис. 6. Схема поглиблення інтеграційних взаємозв'язків у виробництві та переробці молока підприємств Яготинського району Київської області

тис. т, виробництво свинини збільшиться у 1,7 рази — до 53,8 тис. т.

На основі оптимізації виробничої структури інтегрованих формувань було розраховано ефективність виробничої діяльності за двома проектами (табл. 2).

Для реалізації першого проекту інтегрованим підприємствам необхідно залучити додаткові кошти у розмірі 5979,1 тис. грн у вигляді довгострокової банківської позики під 18% річних зі сплатою відсотків за кредит 912,1 тис. грн від необхідної суми. Загальний прибуток становитиме 6930,4 тис. грн за рівня рентабельності 11,4% і періоду окупності інвестицій по галузі тваринництва 9,1 років.

Як показують розрахунки другого проекту, рівень рентабельності становитиме 18,3%, а прибуток — 11783,4 тис. грн.

Запорукою досягнення високих результативних показників інтегрованих підприємств має стати впровадження ін-

новаційних технологій, покращення рівня матеріально-технічного забезпечення, спеціалізація виробництва та система мотивації працівників.

Аналіз інтеграційних процесів в підприємствах Яготинського району Київської області показав наступне. У 2001 р. чотири господарства цього району (земельне користування 12 тис. га) були інтегровані на основі виробництв сільсько-господарської продукції з переробним підприємством — Яготинським маслозаводом.

Інтеграція відбувалась у декілька етапів. На першому було створено інтеграційну систему горизонтального типу в системі "заготівля", що дозволило господарствам за короткий час збільшити виробництво валової продукції на 23%. На другому — відбулася трансформація зазначеної виробничої структури в інтеграційну вертикальну систему "догори", а її функціонування відбувалося в системі "виробниц-

тво-заготівля". Проте у 2006 р. змінилося підприємство-інтегратор, в результаті чого частина підприємств переорієнтувались на рослинництво зернового напрямку. Такі зміни дали змогу збільшити виробництво валової продукції на 10,1 %.

У процесі дослідження встановлено доцільність відновлення інтеграційних зв'язків та подальшого їх поглиблення у сфері "виробництво-заготівля-переробка" шляхом часткового об'єднання капіталу (рис. 6).

Поглиблення інтеграційних процесів позитивно впливає на функціонування інтегрованих підприємств. Однак сільськогосподарським товаровиробникам досить складно пристосовуватися до функціонування у мінливому ринковому середовищі, тому вони потребують постійної уваги з боку держави. Оптимізація виробничо-галузевої структури інтегрованих сільськогосподарських підприємств дозволить збільшити обсяги виробництва продукції та підвищити ефективність сільськогосподарської діяльності.

Висновки

Одним із перспективних напрямів ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств є оптимізація їх виробничої діяльності та взаємодія з переробними підприємствами у формі вертикальної інтеграції. Такі зміни інтеграційних взаємовідносин в короткостроковому періоді дають змогу збільшити виробництво валової продукції більш ніж удвічі, в т. ч. продукції рослинництва – у 1,6 рази. Поглиблення інтеграційних процесів дасть змогу до 2015 р. збільшити виробництво молока в 2,1 рази, свинини – в 1,7 рази.

Запропонована модель виробничої структури підприємств створює можливості, на найближчу перспективу, для ефективного розвитку великотоварних, багатогалузевих та високотехнологічних аграрних підприємств, що дозволить визначити шляхи їх ефективного функціонування з урахуванням соціальних та екологічних аспектів.

Література

1. Самуэльсон Пол, Нордхаус Вильям. Экономика: Пер. с англ. — М.: ООО "И.Д. Вильямс", 2007. — 1360 с.
2. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: Монографія. — К.:КНЕУ, 2005. — 292 с.

АННОТАЦИЯ

Ільчук Н. М., Нікітченко С. А. Перспективи ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах углублення інтеграції // Біоресурси та природокористування. — 2012. — 4, № 3-4. — С. 117-125.

Исследована проблема ресурсного обеспечения предприятий аграрной сферы, уровня эффективности их функционирования. Оптимизировано производственную структуру предприятий на перспективу с учетом конъюнктуры рынка, углубления интеграционных процессов и решения социально-экологических вопросов сельской местности.

SUMMARY

M. Ylchuk, S. Nykytchenko. Prospects of effective development of agricultural enterprises of under deepening integration // Biological Resources and Nature Management. — 2012. — 4, № 3-4. — P. 117-125.

Problem of resources providing of agricultural enterprises and the level of their effective functioning is researched. Production structure of enterprise is optimized for the prospect considering market situation and solution of social and economic issues in rural areas.